

**MALOMATIYLIK TA'RIFI: "SABOT UL-OJIZIN" DA MALOMATIYLIK
G'OYALARINING FALSAFIY TAHLILI****Tojiev F.H. -***Farmasevtika ta'lim va tadqiqot
instituti o'qituvchisi,*

Malomatiylik tasavvuf tarixidagi muhim axloqiy-ruhiy yo'nalishlardan biri bo'lib, u insonning nafsini sindirish, riyo va kibrdan voz kechish, ixlosni mutlaq va pinhona saqlash g'oyalari asoslanadi. Ushbu ta'limot IX asrda Xuroson hududida, xususan, Nishopurda shakllangan bo'lib, keyinchalik Movarounnahr va Turkiston hududlarida keng tarqalgan. Adabiyotshunos olim S. Rafiddinov malomatiylikning aynan Nishopurda vujudga kelganini va vaqt o'tishi bilan Markaziy Osiyoda mustahkam ildiz otganini ta'kidlaydi [1].

Malomatiylik dastlab mustaqil tariqat sifatida emas, balki axloqiy-ruhiy maktab tarzida shakllangan. Keyinchalik uning g'oyalari turli tasavvufiy yo'nalishlar tarkibiga singib, ularning nazariy va amaliy asoslarini boyitgan. Xususan, Najmiddin Kubro asos solgan Kubroviylik tariqati rivojida malomatiylik tamoyillarining muhim o'rni borligi tadqiqotchilar tomonidan qayd etiladi [2].

Malomatiylik g'oyalarini tizimli ravishda shakllantirgan ilk mutasavviflardan biri Hamdun Qassor (vaf. 884-y.) hisoblanadi. U nafsni ayblash, riyodan saqlanish va ixlosni yashirishni ruhiy kamolotning muhim sharti sifatida ilgari surgan. Alisher Navoiy "Nasoyim ul-muhabbat" asarida malomatiylar haqida alohida to'xtalib, Hamdun Qassorning bu yo'nalishdagi xizmatlarini yuksak baholaydi va uning alohida axloqiy maktab yaratganini e'tirof etadi.

Tasavvuf tarixchisi K. Rahimovning qayd etishicha, malomatiylik ta'limoti Markaziy Osiyoga Nishopur orqali X asrning o'rtalaridan kirib kelgan [3]. Ushbu ta'limotning yoyilishida Abu Usmon Hiriy (vaf. 298/910) va uning farg'onalik shogirdi Abu Ja'far Muhammad ibn Abdulloh al-Buxoriyning faoliyati muhim ahamiyat kasb etgan. Abu Ja'far al-Buxoriy futuvvat va malomat g'oyalarini targ'ib etib, ularni axloqiy kamolot vositasi sifatida talqin qilgan.

Tasavvufshunos N. Komilov Hujviriyning "Kashf ul-mahjub" hamda Ansoriyning "Tabaqot us-sufiya" asarlariga tayangan holda farg'onalik so'fiy Umar Bob Farg'oniyning (V/XI asr) qarashlarini tahlil qilib, uning ham Markaziy Osiyoda, xususan, Farg'ona vodiysida malomatiylik g'oyalarining tarqalishida muhim rol o'ynaganini ta'kidlaydi [4].

Buyuk mutasavvif Ahmad Yassaviy Buxoroda ta'lim olgan yillarida tasavvuf tariqatlari, jumladan, malomatiylik qoidalari bilan yaqindan tanishgan. Tadqiqotchilarning fikricha, Yassaviyning dastlabki ruhiy shakllanish davrida u malomatiya ta'limotining yirik namoyandalaridan biri darajasiga ko'tarilgan [5].

Ahmad Yassaviy o'z "Hikmatlar"ida malomatiylik axloqiy talablari asosida fikr yuritib, insonni doimo o'ziga tanqidiy nigoh bilan qarashga, gunohlariga iqror bo'lishga va chin tavbaga da'vat etadi. Uning qarashlarida tavba faqat gunohni tan olish emas, balki insonning o'z aybining mohiyatini chuqur anglab yetishi, nafsini tarbiyalashi bilan bog'liq jarayon sifatida talqin qilinadi [6].

Malomatiylikning boshqa tasavvufiy tariqatlardan muhim farqi shundaki, bu yo'nalish vakillari xalq nazaridan o'zlarini chetga olishga, rasm-rusum va oshkora so'fiylik amaliyotidan qochishga intilganlar. Ular nafl ibodat va riyozatlarini el ko'zidan yashirishga, tashqi ko'rinishda oddiy xalq bilan bir xil bo'lishga harakat qilganlar. Shu sababli malomatiylar zohirda kamchilikli, oddiy yoki hatto aybli ko'rinishni ixtiyor etib, botinda esa Haq bilan mustahkam bog'liqlikni saqlash tamoyiliga amal qilganlar.

Malomatiylikda "tashqaridan xalq bilan, ichkaridan Haq bilan" yashash prinsipi ustuvor hisoblanadi. Bu yondashuv riyo va kibrni yo'qotishga, insonning ichki dunyosini poklashga qaratilgan bo'lib, so'fiylikning tashqi belgilaridan ko'ra botiniy holatga ustuvorlik beriladi.

Malomatiylik maktabi namoyandalari inson o'z nafsini har qanday axloqiy qusurlardan poklashga qodir, degan g'oyani ilgari suradilar. Ularning fikricha, nafsni tarbiya qilish jarayoni

ochiq emas, balki nihoyatda pinhona, xufyona tarzda olib borilishi lozim. Chunki oshkoralik insonni riyo va kibrga yetaklashi mumkin.

Malomatiylik ta'limotiga ko'ra, inson o'z nafsini doimiy ravishda nazorat qilib borishi, o'z amallarini taftish qilishi, kundalik faoliyatidagi kamchilik va nuqsonlarni tahlil etishi orqali asta-sekin ma'naviy barkamollikka erishadi. Bu jarayonda inson o'zidagi yomon sifatlarni yo'qotishga, yaxshi fazilatlarni esa sirli tarzda saqlashga intiladi. Kuchli iroda, sabr-toqat va matonat malomatiylik yo'lining asosiy shartlari hisoblanadi.

Malomatiylik namoyandalari tasavvuf muhitida shakllangan tanqidiy yo'nalish sifatida Haq visoliga yetishishda zikr amaliyotidan ko'ra fikr va tafakkurga ustuvor ahamiyat berganlar. Ahli malomat nazarida, insonni Alloh dargohiga yetaklovchi asosiy omillar ishq va jazba bo'lib, zikrning oshkora shakllari ayrim hollarda insonni xayolparastlikka yoki holga berilib ketishga olib kelishi mumkin.

Shu bois malomatiylikda zikr ko'proq botiniy, sukut va tafakkur bilan uyg'un holda amalga oshirilgan. Bu yondashuv insonning ichki hushyorligini saqlashga, o'zini nazorat qilish va nafsni sindirishga xizmat qilgan. Mazkur holat malomatiylikni boshqa tasavvufiy tariqatlardan ajratib turuvchi muhim xususiyatlardan biri hisoblanadi [7].

Naqshbandiylik tariqati nazariyotchisi Xoja Muhammad Porso malomatiylikni uch xilga bo'lganligini asoslab bergan. Ular:

- Birinchisi to'g'ri yurish;
- Ikkinchisi qasd qilish;
- Uchinchisi tark qilish [8].

Shoir va tasavvufshunos So'fi Olloyor irfoniy ta'limotida malomatiylik yo'nalishining ruhiy va axloqiy unsurlarini ochiq ko'rsatadi. Uning "Sabot ul-ojizin" asari insonning ichki tafakkuri, nafsni tarbiya qilish va Alloh oldidagi ojizligi masalalarini chuqur tahlil qiladi. Ushbu asardagi baytlar shoirning o'zini tanqidiy ko'z bilan anglashi, nafsini sindirish va botiniy ixlosni yashirish kabi malomatiy ruhiyatini aks ettiradi.

***Iloho, bandaman, bechoradurman,
Havoyi nafs ila ovoradurman.
Erurman barcha nuqsonimg'a iqror,
Musulmon o'g'li qilmas ishlarim bor.***

Ushbu misralarda Olloyor o'zini ojiz va gunohkor banda sifatida tasvirlaydi. "***Havoyi nafs ila ovoradurman***" jumlasida shoirning nafs istaklari yo'lida adashganligini, ichki beqarorligini tan olishidir. Shu bilan birga, u barcha nuqsonlariga iqror bo'lib, gunohkorlikni yashirmaydi, bu esa malomatiylik ruhiyatiga mos keladi.

***Manningdek osiy bo'lg'aymu jahonda,
Gunohim zohirimdan ko'p nihonda.***

Shoir bu baytlarda o'zini eng osiy, eng gunohkor sifatida ko'rsatadi va boshqalar bilan solishtirmaydi. Bu kuchli o'zini ayblash malomatiylikning markaziy belgisi hisoblanadi. Shu yo'l bilan nafsni sindirish va botiniy poklikka erishish maqsad qilinadi.

***Netay, chun ayni aqlim beziyodur,
Amal ham yo'q, agar qilsam riyodur.***

Bu misralar shoirning amalda samimiyatni saqlashga intilishini ko'rsatadi. U riyo va zahiriylar ko'rinishdan qo'rqadi, shuning uchun botiniy ixlosni yashirishni afzal biladi.

***Vale sodiq erurman birligingga,
Tayonibman Sani g'ofirligingga.***

Bu yerda So'fi Olloyor zohirda kamchiliklarini tan oladi, botinda esa Alloh birligiga sadoqatini bildiradi. Shuningdek, shoir insonni xavf (gunohdan saqlanish) va rajo (Allohning mag'firatiga umid) o'rtasidagi muvozanatda yashashga chaqiradi.

***Agar chandi ki go'rsiz o'lsa inson,
So'rolur, albatta, beshakku nuqson.
Agar daryoda o'lsun yo osilsun,
Azob esta, bani odam na bilsun.***

*Daranda odam o'g'lin qilsa xo'rok,
Gumon yo'qdur, so'rar qornida, ey pok.
Agar banda muazzab bo'lsa anda,
Qolur tuymay bu ishni ul daranda.
Nechuk qilsa erur Qodiru Nosir,
Bu yerda bandasining aqli qosir.*

Shoir o'limning har qanday holatini, hatto tabiiy va yovuz hodisalarni, Alloh huzurida javobgarlik nuqtayi nazaridan tahlil qiladi. Bu baytlar insonni o'z vaqtini maqsadsiz sarflamaslikka, nafsini tarbiyalashga va ilohiy rahmatga umid bilan murojaat qilishga chaqiradi.

Ushbu baytlarni falsafiy jihatdan tahlil qilganda:

1. **O'zini ayblash (malomat qilish):** Shoir o'zini ojiz, gunohkor va osiy sifatida tasvirlaydi. Bu markaziy malomatiy tamoyil bo'lib, insonning nafsini tarbiyalashga xizmat qiladi.

2. **Insonning ontologik zaifligi:** Shoir insonni "banda" sifatida tasvirlab, uning mutlaq Zot oldidagi ojizligini ko'rsatadi.

3. **Riyo va ixlos:** Amalning samimiyligini ta'minlash uchun tashqi ko'rinishdagi riyodan saqlanish, botinda ixlosni saqlash.

4. **Aql va iroda chegarasi:** "Ayni aqlim beziyodur" jumlasini orqali So'fi Olloyor aqlning cheklanganligini tan oladi va ilohiy marhamatning ustuvorligini ta'kidlaydi.

5. **Xavf va rajo:** Gunohdan saqlanishni ta'minlovchi xavf va umidsizlikdan saqlovchi rajo, shaxsiy barkamollikni shakllantiradi.

6. **O'lim va javobgarlik:** Insonning o'limi va Alloh huzuridagi javobgarligi haqida ogohlantirish, hayotini maqsadli va ruhiy pok holda o'tkazishga undaydi.

7. **Axloqiy introspeksiya:** Gunoh ochiq va yashirin shakllarda mavjudligini e'tirof etish – o'z nafsini tanqidiy tahlil qilish, malomatiylik ruhiyatini ifodalaydi.

8. **Najot va determinatsiya:** Insonning harakatlari Alloh irodasiga bog'liq, eng asosiysi – ixlos, tavba va ilohiy marhamat orqali najotga erishish.

Xulosa

So'fi Olloyorning baytlari malomatiy ruhiyatga juda yaqin bo'lib, ular shoirning o'zini ayblashi, nafsini sindirishi va amallaridagi riyodan qo'rqishini ifodalaydi. Shoir tashqi ko'rinishda gunohkor, ojiz banda sifatida o'zini ko'rsatadi, botinda esa tavhid va ilohiy mag'firatga sadoqatini saqlaydi. She'r tasavvuf falsafasiga xos ravishda insonning ojizligi va Allohning rahmatining ustuvorligini ilmiy-falsafiy tarzda aks ettiradi.

Malomatiylik tasavvuf tarixidagi muhim axloqiy-ruhiy yo'nalish bo'lib, u insonning nafsini sindirish, riyo va kibrni yo'qotish, ixlosni yashirish tamoyillariga asoslanadi. So'fi Olloyorning "Sabot ul-ojizin" asaridagi baytlar malomatiylik ruhiyatini aks ettiruvchi noyob manba sifatida e'tiborga loyiqdir.

Ushbu baytlarda quyidagi falsafiy va tasavvufiy jihatlar aniq ko'zga tashlanadi:

Shunday qilib, So'fi Olloyorning baytlari sof tariqat manifesti bo'lmasa-da, malomatiylik ruhida yozilgan tasavvufiy munajat sifatida insonning ichki tafakkurini, nafsni tarbiya qilish jarayonini va ilohiy rahmatga bo'lgan umidini mukammal ifodalaydi.

ADABIYOTLAR.

1. Yazdonov Z. Tasavvuf tariqatlarida malomatiylik tamoyillarining namoyon bo'lish masalalari (Tezis). «Инновации в системе образования: новые горизонты для молодежи в науке, технологиях и бизнесе» в традиционная международная научно-практическая онлайн-конференция. 14-15 июня, 2024 года.
2. Shayx Najmiddin Kubro. Tasavvufiy hayot. -T.: Movarounnahr, 2004. -B.227.
3. Rahimov K. Movarounnahr tasavvuf tarixi: Ta'limotning shakllanishi va tizimlashtirilishi (VIII-XI asrlar). – T.: Akademnashr,2020. B-55.
4. Komilov N.,Yoqubov A. Markaziy Osiyo xalqlari tafakkuri rivojida tasavvufning tutgan o'rni (X-XV asrlar).-B.25-26.
5. Choriyev A. Inson Falsafasi: Inson to'g'risidagi falsafaiy fikrlar taraqqiyoti. -T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007. B-240.
6. Ahmad Yassaviy. Hikmatlar. Toshkent, 1991, 99—101, 104— 165-betlar.

7. Yazdonov Z.SH. "Markaziy osiyo tasavvuf tariqatlari rivojiga malomatiylik va qalandariylik g'oyalarning ta'siri" doktorlik dissertatsiyasi aftoreferati. Buxoro-2024. B-15.
8. Xoja Muhammad Porso. Tahqiqot. - Buxoro. Markaziy AKM Sharq qo'lyozmalari bo'limi. INV /137 raqamli qo'lyozma.
9. Rashid Zohid. So'fi Olloyor. "Sabot ul-ojizin" sharhi.-T.: "Matbaachi" nashriyoti, 2020. B-106,107,108,109,110.

REZYUME:

Mazkur maqolada tasavvuf tarixidagi muhim axloqiy-ruhiy yo'nalishlardan biri bo'lgan malomatiylik tariqatining shakllanish tarixi, asosiy g'oyalari hamda Markaziy Osiyodagi ta'siri yoritiladi.

Kalit so'zlar: malomatiylik, tariqat, tasavvuf, So'fi Olloyor, "Sabot ul-ojizin".

RESUME:

This article examines Malamatiyya, one of the significant moral and spiritual movements in the history of Sufism, focusing on its formation, core principles, and influence in Central Asia.

Keywords: Malamatiyya doctrine, tariqa (Sufi order), Sufism, Sufi Allayar, *Sabat al-ajizin*.

РЕЗЮМЕ:

В статье рассматривается маломатийство как одно из значимых нравственно-духовных направлений тасаввуфа, освещаются история его формирования, основные идеи и влияние в Центральной Азии.

Ключевые слова: маломатийство, тарикат, тасаввуф, Суфи Аллаяра, "Сабот ул-ожизин".